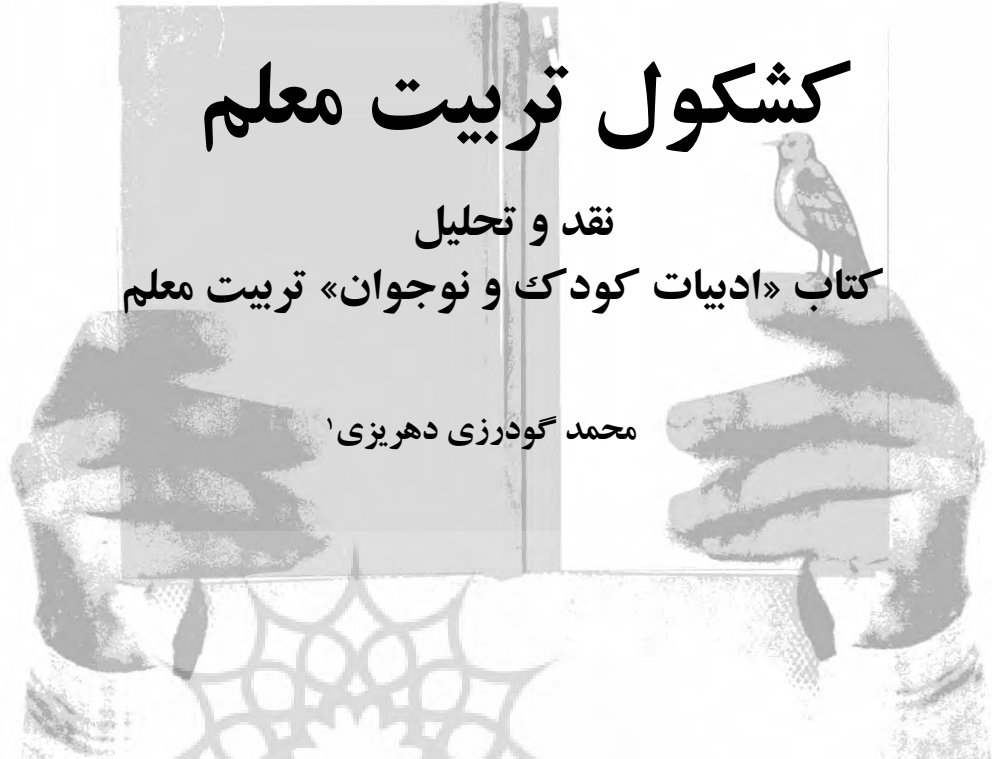

کشکول تربیت معلم

نقد و تحلیل

کتاب «ادبیات کودک و نوجوان» تربیت معلم

محمد گودرزی دهریزی^۱

نام کتاب: ادبیات کودک و نوجوان

نویسنده: فرامرز نعمت‌اللهی

ناشر: دفتر برنامه‌ریزی و تالیف کتاب‌های درسی

شمار صفحات: ۳۸۰ صفحه

قیمت: ۷۵۰ تومان

چکیده:

در این مقاله، منبع درسی یکی از حساس‌ترین دروس مراکز تربیت معلم؛ یعنی «ادبیات کودکان و نوجوانان» نقد و تحلیل شده است. در مقدمه‌ی مقاله، به منابع پیشین این درس اشاره و منبع حاضر آن، (ادبیات کودک و نوجوان، تألیف آقای فرامرز نعمت‌اللهی، کد (۶۰۱۵) معرفی شده است.

کتاب از دو منظر بررسی و نقد شده است: نقد «درون» محتوایی و نقد «برون» محتوایی. در نقد درون محتوایی، ساختار «علمی و محتوایی» کتاب، مورد نظر بوده است و اشکالاتی چون «عدم ارتباط موضوعی فصل‌ها»، «تعریف گرایبی»، «تعاریف و توضیحات غیر تخصصی، غلط، پیچیده و تکراری» و «طرح نامنسجم کتاب»، با ارائه‌ی مصداق‌هایی روشن، بررسی شده است.

در نقد برون محتوایی که بیشتر به «ساختار ظاهری» کتاب مربوط می‌شود، مواردی چون «نثر کتاب»، «طرح کتاب» و «نوع نگارش و رسم الخط» کتاب بررسی شده است.

نگارنده در پایان مقاله، پس از جمع‌بندی، کتاب حاضر را به عنوان یک منبع کمکی و اطلاعاتی (کشکول)، کتاب مناسبی دانسته؛ اما آن را به عنوان منبع درسی ادبیات کودک و نوجوان، و برای تدریس مناسب نمی‌داند.

مقدمه:

درس «ادبیات کودکان و نوجوانان» تربیت معلم را باید به لحاظ منبع، فقیرترین درس دوره‌ی کاردانی تربیت معلم دانست. از اواخر دهه‌ی شصت که ادبیات کودکان و نوجوانان «رسمیت» یافت و به عنوان یک درس، به سرفصل دروس دانشگاهی اضافه شد؛ این درس تا امروز همچنان با بحران منبع رو به روست. در آن سال‌ها (دهه‌ی هفتاد)، کتاب از وسط منگنه خورده‌ی کم حجمی (حدود هفتاد، هشتاد صفحه) به عنوان منبع ادبیات کودکان از سوی دفتر تألیف، تأیید و معرفی شده بود؛ این کتاب به سبک کتاب‌های علوم اجتماعی و روانشناسی دبیرستان، تنها به نکاتی کلی درباره‌ی ادبیات کودکان، اشاره داشت.

منبع دوم ادبیات کودکان تربیت معلم، کتاب ادبیات کودکان و نوجوانان مصطفی رحماندوست بود؛ این کتاب در نوع خود و نسبت به منبع قبلی، در معرفی ادبیات امروز کودکان و نوجوانان دقیق‌تر و روشمندتر عمل کرده بود و برای آن سال‌ها (دهه‌ی هفتاد) منبع مناسبی بود؛ اما چون نتوانست پا به پای رشد و گسترش مبانی تئوریک ادبیات کودکان و نوجوانان، رشد کند، در میدان رقابت با این مبانی جا ماند و کنار گذاشته شد.

اکنون چند سالی است که کتاب «ادبیات کودک و نوجوان» با کد (۶۰۱۵) و با شناسنامه‌ای

مجهول، به عنوان منبع اصلی درس ادبیات کودکان و نوجوانان تربیت معلم، معرفی شده است. کاربرد واژه‌ی مجهول برای کتاب حاضر، از آن جهت است که بر روی جلد کتاب اثری از نام مولف نیست و محتوای کتاب، برآیند آراء و نظرات پراکنده‌ی جمعی از شاعران، نویسندگان، و صاحب نظران حوزه‌ی کودک و نوجوان می‌باشد و مؤلف کتاب (آقای فرامرز نعمت‌اللهی) به جای عنوان گرد آورنده، خود را با تردید در صفحه‌ی شناسنامه، مؤلف و سازمان دهنده‌ی متن، معرفی کرده است. کتاب ۳۸۰ صفحه‌ای حاضر گرچه به عنوان منبعی کامل، معرفی شده است و با تأیید و حمایت دفتر تألیف، مکرراً چاپ و در مراکز تربیت معلم توزیع می‌شود؛ اما اهل فن با تورق کتاب و تعمق در طرح علمی آن، به خوبی درمی‌یابند که این کتاب، با نقص‌های علمی و ساختاری فراوان، نه می‌تواند فقر منبع ادبیات کودکان را جبران کند و نه منبعی قطعی برای این درس باشد.

برای اثبات این ادعا از دو منظر به بررسی و تحلیل این کتاب می‌پردازیم.

الف) نقد «درون» محتوایی.

ب) نقد «برون» محتوایی.

الف) نقد درون محتوایی

در نقد درون محتوایی اثر که به «ساختار علمی و محتوایی» کتاب نظر دارد موارد زیر بررسی شده است:

۱ - عدم ارتباط موضوعی فصل‌ها

در فصل‌بندی کتاب بین برخی سرفصل‌ها، ارتباط موضوعی برقرار نیست. طرح برخی فصل‌ها نیز اصلاً ضرورت موضوعی نداشته است، برای روشن‌تر شدن مسئله، بهتر است در یک رویکرد کلی، به فصل‌ها، سرفصل‌ها و زیرفصل‌های کتاب نگاهی بیفکنیم. فهرست مطالب کتاب، عیناً به شکل زیر - البته با فونتی درشت‌تر - آمده است:

فصل اول: شناسایی کودک و نوجوان

مبحث اول: روان‌شناسی چیست؟ بُعدهای رفتار، هدف‌های مطالعه‌ی کودکان، عمده‌ترین مسائل رشد و تکامل

از نظر روان شناسی، ویژگی‌های رشد و تکامل در کودکان و نوجوانان، شامل ویژگی‌های بدنی، اجتماعی، هیجانی، عاطفی و شناختی در پنج دوره: پیش از دبستان، دوره‌های اول و دوم دبستان، راهنمایی، سال‌های اول و دوم دبیرستان و دوره دوم دبیرستان، یادگیری کودکان و نوجوانان (برای مطالعه)

مبحث دوم: مطالعه و شناخت رغبت‌ها در هر دوره
فصل دوم: شناسایی ادبیات کودک و نوجوان و کارکردهای آن

مبحث سوم: مبانی و اصول ادبیات کودک و نوجوان: ادبیات چیست؟

کودک و نوجوان کیست؟ تعریف ادبیات کودک و نوجوان

هدف‌های ادبیات کودک و نوجوان، اصول عام ادبیات کودک و نوجوان، اصول خاص ادبیات کودک و نوجوان
فصل سوم: قالب‌های رایج در ادبیات کودک و نوجوان

مبحث چهارم: قالب‌های نثر روایی: افسانه، قصه، حکایت، داستان، فانتزی، محورهای شناسایی: موضوع، تعریف، هدف و غایت، ضرورت و اهمیت عنصرها (قالب‌ساز، درونمایه ساز)، پیشینه، انواع، سیر پیدایی آثار
منثور روایی

مبحث پنجم: قالب‌های نثر غیر روایی: مقاله، گزارش، زندگی‌نامه
محورهای شناسایی: موضوع، تعریف، هدف و غایت، ضرورت و اهمیت عنصرها (قالب‌ساز، درونمایه ساز)، پیشینه، انواع

مبحث ششم: قالب‌های نظم روایی: (قصه منظوم) سیر پیدایی نظم روایی ویژه کودک و نوجوان، قالب‌های نظم غیر روایی، مهمل، بازی و سرگرمی

نظم آموزشی غیر رسمی: درسی - مهارتی، تربیتی - آموزشی
شعر غیر رسمی و رسمی، عنصرهای شعر رسمی، شعر کودک و نوجوان
انواع قالب‌ها، انواع درونمایه‌ها، عنصرهای شعر کودک و نوجوان
سیر پیدایی نظم غیر روایی ویژه کودک و نوجوان
مبحث هفتم: کودک و نوجوان و ادبیات بزرگسالان: ساده نویسی، باز نویسی، باز آفرینی و نظیره سازی متن‌های نثر و نظم روایی و غیر روایی، نمونه‌ها

فصل چهارم: تصویر و تصویر گری در ادبیات کودک و نوجوان
مبحث هشتم: تصویر و تصویر گری و شیوه‌های ساخت تصویر: شناسایی تصویر گری، عنصرها، ابزارها، مواد، فن‌ها، روش‌ها و سبک‌های تصویر گری

مبحث نهم: تصویر گری و گروه‌های سنی: تفاوت نقاشی و تصویر گری، ملاک‌های تصویر گری برای گروه‌های سنی، پیشینه تصویر گری در جهان
کتاب تصویری و مصور کودک و نوجوان: انواع کتاب‌های تصویری و مصور، مرحله‌های تصویر گری، ویژگی‌های کتاب تصویری نمونه

فصل پنجم: پیشینه ادبیات ویژه کودک و نوجوان
مبحث دهم: پیشینه ادبیات ویژه کودک و نوجوان در اروپا و ایران
فصل ششم: مطبوعات کودک و نوجوان
مبحث یازدهم: شناسایی کلی، ویژگی‌های نشریه کودک و نوجوان، پیشینه مطبوعات کودک و نوجوان

فصل هفتم: قصه‌گویی و شعر خوانی برای کودک و نوجوان
مبحث دوازدهم: شناسایی کلی محورهای طرح و برنامه قصه
گویی و شعر خوانی و شیوه‌ها و شگردها
مبحث سیزدهم: شناسایی کلی نقد، عنصرهای متن‌های نثر و
نظم روایی و غیر روایی، نقد عنصرهای تصویر، نقد عنصرهای تدوین
و ارائه کتاب
پیشینه نقد در اروپا و ایران، ویژگی‌های منتقد ادبیات کودک و
نوجوان

فصل هشتم: نقد ادبیات کودک و نوجوان
مبحث چهاردهم: ارزشیابی و ارزشگذاری عنصرهای قالب ساز و
دورنمایه ساز گونه‌های ادبی، تصویرها و تدوین و ارائه در کتاب کودک
و نوجوان مرحله‌های تدوین نقد کتاب کودک و نوجوان، نقد کلاغ‌ها
فصل پنجم کتاب؛ یعنی «پیشینه‌ی ادبیات کودکان و نوجوانان»
می‌بایست فصل دوم کتاب، پیش از شناسایی ادبیات کودک و نوجوان
و کارکردهای آن، مطرح می‌شد.

طرح فصل چهارم کتاب؛ یعنی «تصویر و تصویرگری»، فصل
ششم کتاب؛ یعنی «مطبوعات...» و فصل هفتم کتاب؛ یعنی «قصه
گویی و شعر خوانی» در این کتاب «ادبیات کودک و نوجوان»
جایگاه چندانی ندارد، بخش‌های تصویرگری، مطبوعات، قصه‌گویی
و شعرخوانی هر کدام حوزه و مهارت‌هایی مرتبط با ادبیات کودک
هستند؛ اما جزء مبانی علمی ادبیات کودک به حساب نمی‌آیند. در
کتاب‌های آکادمیک، شناساندن مبانی ساختاری، معرفی و شناخت
گونه‌های ادبی، بررسی دیدگاه‌ها و نظرگاه‌های علمی، اصل و معرفی

حوزه‌های مرتبط فرع محسوب می‌شود.

معرفی حوزه‌های یاد شده در کتاب مذکور، علاوه بر این که حدود ۹۰ صفحه بر حجم کتاب افزوده است، عرصه را
برای شناساندن مبانی ساختاری و گونه‌های ادبی در ادبیات کودکان نیز، تنگ کرده است. در صورت حذف فصول یاد شده
و توجه به ارتباط موضوعی فصل‌ها، فصل بندی کتاب می‌تواند این گونه باشد:

فصل اول: شناسایی کودک و نوجوان

فصل دوم: پیشینه‌ی ادبیات ویژه‌ی کودک و نوجوان

فصل سوم: شناسایی ادبیات کودک و نوجوان و کارکردهای آن

فصل چهارم: قالب‌های رایج در ادبیات کودک و نوجوان

فصل پنجم: نقد ادبیات کودک و نوجوان

۲ - تعریف گرایی

مطالب کتاب بیش از اندازه تئوریک و تعریف گرا است. در حالی که امروزه گرایش آموزشی بسیاری از علوم
-حتی در علوم انسانی‌ای مثل ادبیات و روانشناسی، نیز- کارگاهی است و در سرفصل رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی، دروسی
چون، معانی و بیان، عروض، دستور، آیین نگارش، ادبیات معاصر و ادبیات کودکان، کاملاً به شکل کارگاهی تدریس می‌شود.
گرایش آموزشی کتاب حاضر جز در فصل هشتم- که نقطه قوت کتاب به حساب می‌آید- حافظه محور است نه عمل محور.
تعاریف و توضیحات کتاب نیز بسیار کسل کننده و رنج آور می‌باشد. در رابطه با تعاریف، نقص‌های زیر مطرح است:
مؤلف در تعاریف و توضیحات کتاب، سطح دانایی مخاطب را نادیده گرفته و مخاطب را نسبت به مسایل مطرح
شده، کاملاً خالی‌الذهن فرض کرده است، انگار که کتاب نه برای استادان، صاحب نظران ادبیات کودک و دانشجویان،
که برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است. مؤلف محترم گاه بدیهی ترین مسایل را با تشریح جزء به جزء مطالب و یا
اشاره‌هایی معنایی در پرانتز توضیح می‌دهند؛ این خام انگاری مخاطب، علاوه بر توهین به شعور علمی او، مطالعه‌ی کتاب
را بسیار کسالت بار کرده است. در این زمینه نمونه‌ای از تعاریف ارائه شده در کتاب، آورده می‌شود.

«* روان شناسی^۱: روان شناسی، مطالعه علمی رفتار موجود

زنده و عامل‌های تعیین کننده آن، طبیعت و محیط است. منظور از رفتار، اندیشه‌ها، تجربه‌ها و کارهای آشکار و نهان و سالم و ناسالم یک فرد است. کار روان شناسی... (ف اول، ص ۵، س ۹).

*** ادبیات:** ادب به معنای دانش، فرهنگ، معرفت، راه و رسم پسندیده، خوی خوش، گفتار و کردار نیکو، نگاهداشت حدّ هر چیز است، و پاک گردانیدن ظاهر و باطن از هر گونه آرایش، ادب نفس خوانده می‌شود. آن چه به ادب نسبت داده می‌شود «ادبیه» است. علوم ادبیه، دانش‌هایی است که زمینه شناخت و سنجش احوال نظم و نثر را فراهم می‌سازد.^۲

ادبیات، جمع ادبیه است و از دیدگاه صاحب نظران، تعریف‌هایی گوناگون دارد: محاکات و... (ف دوم، ص ۳۱ س ۷).

*** لحن:** لحن، به معنای آواز، آواز خوش و موزون، کشیدن آواز در سرور خوانی، و در اصطلاح ادبی شیوه‌ی برخورد سخنور با اثر خویش است که با استفاده از عنصرهای زبان (واژگان، نحو)، معنی شناسی، و موسیقی شکل می‌گیرد چنان که خواننده آن را دریابد. (ف دوم، ص ۳۹، س ۱۹).

*** قالب:** قالب به معنای ظرفی است که در آن فلز گداخته یا اجسام شکل پذیر دیگر می‌ریزند تا به شکل و اندازه آن درآید... (ف دوم، ص ۴۰، س ۲۶).

*** قصه:** قصه، واژه‌ی عربی و لفظی عام، به معنای خبر، حدیث، روایت، کار رخ داده، سرگذشت، و چگونگی شأن است؛ اما در اصطلاح... (ف سوم ص ۵۲ س ۱۱).

*** گزارش:** اسم مصدر از گزاردن به معنای شرح، تفسیر، انجام دادن، رسانیدن، تعبیر خواب... در اصطلاح... (ف سوم، ص ۹۷، س ۲).

این رویه در اکثر تعاریف و توضیحات کتاب ادامه می‌یابد از جمله «رغبت» (۲۳)، ص ۳۸، «مقاله» (۹۵)، «لغز و معما» (۱۱۸)، «سرود» (۱۲۷)، «شعر» (۱۳۱)، «نحو» (۱۳۲)، «وزن و قافیه» (۱۳۳)، «تشخیص» (۱۴۸) و... مشکل دیگر، درارتباط با تعریف‌گرایی کتاب، گریز از ارائه‌ی امثال و مصداق‌هایی روشن برای تعاریف مطرح شده است.

پیش‌تر اشاره کردیم که امروزه ادبیات کودکان و نوجوانان به روش کارگاهی تدریس می‌شود و هر منبع که برای تدریس کارگاهی انتخاب شود باید برای تعاریف معیارها و گونه‌های تئوری، مصداق‌های روشن بیاورد و مصداق‌ها باید تحلیل، تشریح، مقایسه و نقد شود. کتاب حاضر فاقد این خصیصه است به خصوص این که شیوه‌ی نگارش کتاب حاضر، طوری است که مخاطب خود (استادان، دانشجویان، و معلمان...) را نسبت به ادبیات کودکان کاملاً خالی و ذهن تصور کرده است ولی در شناساندن ادبیات کودک به مخاطبانی ناآگاه (از دید مؤلف کتاب) تنها به تعریف و توضیحی خشک و خالی اکتفا کرده است.

در بخش اصول ادبیات کودک و نوجوان، برای هیچ‌کدام از عناوین (تازگی درون مایه، خیال انگیزی، زبان مناسب، لحن و بیان مناسب، سبک، طرح، قالب مناسب، تناسب درونمایه و قالب، شیوایی و رسایی، گیرایی و دل انگیزی) مصداقی نیامده و نقدی صورت نگرفته است.

همچنین در بخش اصول خاص ادبیات کودکان که اهمیت آن از بخش اول نیز بیشتر است برای عناوین (تناسب اثر با خواننده و نیازهای مخاطبان، تناسب اثر با احساس و عاطفه‌ی مخاطب، تناسب اثر با توانایی‌های ذهنی مخاطبان، تناسب اثر زبان مخاطبان، تناسب اثر ما با تجربه‌های مخاطبان، تناسب اثر با شرع و عرف جامعه‌ی مخاطبان) هیچ نمونه‌ای ارائه نشده است.

عناوینی چون، قصه، اسطوره، حکایت، داستان کوتاه، فانتزی، مقاله گزارش، زندگی نامه، همه مواردی هستند که بدون ارائه‌ی هیچ نمونه‌ای، تعریف شده‌اند.

لازم به یادآوری است کتاب از این جهت، در بخش‌هایی چون، نظم روایی و غیر روایی، انواع درونمایه، آرایه‌ها، شعر خوانی، تصویر و تصویرگری بهتر عمل کرده است.

۳ - تعاریف و توضیحات غیر تخصصی، غلط، پیچیده و تکراری تعاریف غیر تخصصی

گرچه محتوای کتاب حاضر ادبی است؛ اما برخی از اصطلاحات ادبی از دیدگاه «کلامی» و «منطقی» تعریف شده‌است. توجه به منابع ذکر شده در پاورقی کتاب نیز خود دلیل این مدعاست. از جمله این تعاریف می‌توان اشاره داشت به:

«**کودک و نوجوان کیست؟**... تولد نخستین نوزاد، به زندگی انسان آغازین، معنا و مفهومی تازه می‌دهد و افقی نو به روی او می‌گشاید؛ این موجود کوچک و ناتوان، اما دوست داشتنی، با حضور خود، فضای زندگی و وجود انسان آغازین را پر می‌کند، و حقوق تعریف نشده را برای خود برقرار می‌سازد و بزرگسالان را به رعایت آن وا می‌دارد. پس از تشکیل جامعه انسانی، توجه به کودک و تربیت او، جدی‌تر می‌شود؛ هر قوم و ملتی روش و راه کاری ویژه برای تربیت کودکان و نوجوانان خود تدوین می‌کنند و به کار می‌بندند.

دین‌های الهی نیز از آغاز آفرینش انسان، دستورها و رهنمودهایی... (ف دوم، ص ۳۲، س ۲۳).

«**خیال انگیزی:** حرکت نفس در محسوسات، تخیل و در معقولات، تفکر است.^۴ پس تفکر همزاد تخیل است؛ زیرا سخنور پس از ورود الهام، اهتراز روح و کوشایی قوه تخیل، الهام (اندیشه آغازین) را گسترش می‌دهد و درونمایه را می‌پرورد؛ این عنصر، در برخی از انواع ادبی (شعر، داستان و...) نقشی بنیادین دارد. کارکرد نیرومند قوه تخیل در گروه‌های سنی، زمینه‌ساز گرایش آنان به انواع ادبی خیال انگیز است. (ف دوم، ص ۳۹، س ۲).

«**حکایت:** حکایت، واژه‌ای عربی به معنای بازگفتن چیزی، سرگذشت، نقل کلمه‌ای از موضوعی به موضع دیگر است، چنان که حرکت یا صیغه‌ی آن تغییر نکند، آن چه در گذشته روی داده است،^۵ فرض شود که در زمان حال روی داده است، حکایت در اصطلاح... (ف سوم، ص ۵۷، س ۲).

«**الهام:** (اندیشه‌ی آغازین) برآیند نگرش، منش، دانش و تجربه‌های نویسنده، نسبت به عامل‌های گوناگون زندگی فردی، جمعی، ملی، ذهنی و... است. (ف سوم، ص ۶۴، س ۷)»

تعاریف غلط

در بخش‌هایی هم برخی اصطلاحات، غیر فنی و غلط تعریف شده است؛ مثلاً تعریف تشبیه: تشبیه مانند کردن دو چیز بر پایه‌ی یک یا چند ویژگی است، این تعریف، تعریف تشبیه غیر هنری است. تشبیه غیر هنری، شبیه مثال است و

جنبه‌ی غیر ادبی دارد. چون در مثال وجه شبه واقعی است مثل آن است که بگوییم: «زمین مانند توپ گرد است»؛ در حالی که در یک کتاب که موضوع آن مباحث ادبی است (چه ادبیات کودک باشد چه بزرگسال) بحث هنری تشبیه مطرح است نه حقیقی آن. در کتاب‌های فنی تعریف هنری تشبیه، این گونه است: مانند کردن چیزی به چیز دیگر به شرط آن که این ماندگی مبتنی بر کذب باشد، نه صدق به عبارت دیگر شباهت مورد نظر «ادعایی» باشد نه واقعی.

تعاریف پیچیده:

برخی تعاریف مثل: استعاره ص (۵۱)، تناسب اثر با زبان مخاطب، ص (۴۳)، گیرایی و دل انگیزی ص (۴۱) و ... بسیار پیچیده و نارسا هستند.

تعاریف تکراری

از جمله: تعریف قصه دوبار در ص (۵۲) و در ص (۵۵)، تعریف تشخیص دوبار در ص (۱۴۸) و در ص (۱۵۱) تکرار شده است و ...

۴ - طرح نامنسجم

اهداف علمی کتاب، به درستی مشخص نشده است. معلوم نیست کتاب، به دنبال معرفی ادبیات امروز کودکان است یا ادبیات قدیم کودکان؛ زیرا در آن همه‌ی مباحث مرتبط با ادبیات کودک، چه گونه‌های کودک پسند قدیم و چه گونه‌های امروزی، بدون مرزبندی‌های علمی، مطرح شده است؛ مثلاً در بخش عنصرهای «شعر» ص (۱۳۱) عنصرهای شعر کودک و بزرگسال یکی پنداشته شده است؛ یعنی پس از معرفی کلی عنصرهای شعر رسمی (بزرگسالان) بلافاصله وارد شعر کودک شده و تنها به یک مقایسه‌ی خشک و خالی قناعت کرده است در صورتی که عناصر شعر کودک با عناصر شعر بزرگسالان متفاوت است و می‌بایست به طور جداگانه بررسی شود، کتاب پس از مقایسه‌ی شعر کودک و بزرگسال، قالب‌های شعر کودک را معرفی کرده و بعد سراغ انواع درونمایه و آرایه‌های لفظی رفته است، در حالی که هر کدام از انواع آرایه‌ها مربوط به یکی از عناصر شعر می‌باشد؛ مثلاً قالب‌های شعری، در عنصر «شکل و ساختار»؛ درونمایه، در عنصر «اندیشه»؛ برخی آرایه‌های لفظی در عنصر «موسیقی» و آرایه‌های بیانی (استعاره، تشبیه، استعاره، کنایه و...)، در عنصر «تخیل» بررسی می‌شود.

در بخش معرفی آرایه‌ها خطاهای فاحش و چشمگیری دیده می‌شود و در حالی که کاربرد بسیاری از آرایه‌ها در

شعر خردسال، کودک، و نوجوان متفاوت است؛ اما در این کتاب تقریباً در تمام بخش‌ها سخنی از ادبیات خردسالان به میان نیامده و مرز میان ادبیات کودکان و نوجوانان نیز جزء در یکی دو جا (ص ۱۵ س ۱ و ۲ و ...) مشخص نشده است. کتاب در بخش آرایه‌های شعر کودک، تنها چهار آرایه‌ی «تکرار»، «ترصیع»، «مطابقه» و «تشخیص» را آرایه‌های لفظی مناسب شعر کودک دانسته است، درحالی که آرایه‌های کاربردی در شعر کودک و نوجوان بسیارند و کاربرد هر کدام در شعر کودک شرایطی دارد.

«تشخیص» نوعی استعاره و جزء آرایه‌های بیانی است که به اشتباه در بخش آرایه‌های لفظی ذکر شده است. جای تشخیص در بحث تخیل در شعر کودک است. «مطابقه» نیز که جزء آرایه‌های معنوی است در بخش آرایه‌های لفظی آمده است.

کتاب در بخش «تشبیه»، تنها به تشبیهات «حسی» و «غیر حسی» اشاره کرده و از تشبیه «بلیغ» و «مرکب» که در شعر نوجوان کاربرد دارد، غافل مانده است. در بحث «استعاره» نیز چنین است: تعریف و توضیح استعاره، بسیار پیچیده و مشکل مطرح شده و از انواع استعاره و چگونگی کاربرد آن، در شعر خردسالان کودک و نوجوان، حرفی به میان نیامده است. «مجاز» و «کنایه» نیز با وجود کاربرد در شعر کودک و نوجوان از قلم افتاده است.

ب) نقد برون محتوایی :

در نقد برون محتوایی، نثر، طرح و رسم الخط کتاب بررسی شده است.

۱- نثر کتاب

نثر کتاب یکدست نیست، مؤلف آرا و نظرات دیگران را گرفته و با همان نثر، کنار هم چیده است؛ حاصل این گزینش‌های متفاوت، پازل ناهمگونی شده است به اسم ادبیات کودک و نوجوان تربیت معلم که نثر آن، گاه موج برمی‌دارد، گاه چکش‌می‌زند، گاه می‌ایستد و گاه تند می‌شود.

مشکل دیگر، نوع پاراگراف بندی کتاب است، در پاراگراف بندهای کتاب از شیوه‌های علمی «قیاسی، استقرایی، ترکیبی» استفاده نشده است. در بسیاری از پاراگراف‌ها، مطلب به نظر ناتمام می‌ماند و در قسمت‌هایی، مطالب مرتبط بی‌جهت در دو پاراگراف ارائه می‌شود.

سبک نوشتاری مؤلف و ساده‌انگاری مخاطب، از سوی او و ناهمگونی مطالب کتاب، سبب شده نثر کتاب به شیوه

۱۶- خراش، از ترکیه

● اسکراچ بُرد (خراش روی مقوّا و کاغذ): این نوع تصویر، با ایجاد خراش بر روی مقوّا سیاه یا سیاه‌شده به وسیلهٔ ابزارهایی نوک‌تیز چون نیغهٔ لوزی شکل تخت یا لبهٔ گرد نیغهٔ جراحی لبهٔ گرد و اسکند جراحی ساخته می‌شود.

● فلم ایربراش (قلم یادی): وسیله‌ای ظریف، حسّاس و تواناست که رنگ را افشانه وار روی سطح می‌باشد و برای آفرینش تصویرهای واقعیت‌گرا، نشان‌دادن زرقا و دورنمای موجود در طبیعت مناسب است.

۱۷- ایربراش، از آمریکا

● مکاسی: کاربرد عکاسی در آثار مستند، شبه مستند و نمایشنامه، قطعی است. استفاده از عکاسی در تصویرگری به شرطی که عکس برداری به درستی و با ظرافت، نورپردازی، زاویه بندی مناسب و هرمدانه باشد و در کنار آن، خطها برآمده تصویرهای تزیینی مست و موافقند نیز به کار گرفته شود، بسیار آزرنده و بیدارکننده است.

ی پراتنز در پراتنز ارائه شود، این پراتنرها اکثراً بی‌جا، غیر ضروری و غیر حرفه‌ای به کار رفته است؛ این خصیصه‌ی زمخت و آزار دهنده در فصل دوم و سوم که حضور مؤلف پر رنگ‌تر می‌شود بیش‌تر خودنمایی می‌کند و اینک بخش‌هایی از متن کتاب:

«فصاحت (شیوایی) و در اصطلاح دانش‌های ادبی، صفت کلمه (واژه)، کلام (سخن)، متکلم، (سخنور) و بلاغت (رسایی) صفت کلام و متکلم است؛ شیوایی صفت لفظ و رسایی، صفت معناست.

اثری شیوا و رساست که هم عنصرهای متن ساز آن (واژه، اصطلاح و...) از عیب‌های چون تنافر حروف (ناسازگاری آوایی، غرابت استعمال (کاربرد واژه و اصطلاح‌های دور از ذهن) و مخالف قیاس صرفی (ناهنجاری) خالی باشد...» (ف دوم، ص ۴۱، س ۱۲).

همچنین است در (ص ۴۹) یازده پراتنز، (ص ۵۰) پانزده پراتنز، (ص ۵۱)، پارگراف دوم و سوم، شش پراتنز، (ص ۴۱)، سطر ۱۲ هشت پراتنز، (ص ۵۳) بیست پراتنز و ...

۲- طرح کتاب

در ارتباط با طرح کتاب تنها مشکلی که به نظر می‌رسد، تصویرهای خاکستری رنگی است که به عنوان تصویر زمینه، در اکثر فصل‌ها گنجانده شده است؛ این تصاویر زمینه‌ای، خواندن متن را در برخی از فصل‌ها که رنگ خاکستری تصاویر، غلیظ‌تر می‌شود مشکل می‌کند. البته مسایل دیگری چون انتخاب نوع فونت، فصل بندی، صفحه بندی و طرح روی جلد کتاب نیز قابل تأمل است؛ مثلاً طرح روی جلد که ظاهراً قصد دارد حرف‌های مهمی داشته باشد، تصویر چشمان کودکی را می‌بینیم که از کتاب برآمده است در حالی که دست‌هایی که کتاب را پیش رو گرفته است نه دست یک کودک که دست بزرگسالی است آن هم با آستین‌های فرم ژنرالی.

۳- رسم الخط کتاب

رسم الخط کتاب با رسم الخط امروز مطابقت ندارد و برخلاف کتب تربیت معلّم (مثل: کتاب‌های درسی بخوانیم، بنویسیم، روش تدریس‌ها و کتاب‌های ادبی و...) که گرایش به جدا نویسی دارند، بیش‌تر با گرایش سر هم نویسی تدوین شده است. کلماتی چون «آنچه»، و «اینکه» را سر هم نوشته است و در سراسر کتب به جای «ی» از «ء» استفاده کرده است.

در پایان باید گفت کتاب ادبیات کودکان و نوجوانان تربیت معلّم به عنوان یک کتاب درسی، در سطح کاردانی تربیت معلّم پذیرفته شده است. زحمات مؤلف آن را ارج می‌نهمیم، چرا که در حوزه‌ی ادبیات کودکان که به لحاظ تئوریک، هنوز به غنا و قوت کافی نرسیده است، هر اثری هر چند پر نقص و ضعیف، یک تألیف به حساب می‌آید؛ اما خلوتی میدان، نباید منجر به تولید کاذب و بی‌رویه‌ی کتاب شود بخصوص اگر کتاب درسنامه‌ی دانشگاهی باشد و مخاطبانش دانشجو و معلّم باشد.

این جانب به عنوان مدرس ادبیات کودک و نوجوان، کتاب حاضر را تنها یک منبع اطلاعاتی (البته در بخش‌های مثل روان شناسی کودک، نمونه‌ی آثار منثور روایی، نمونه‌ی آثار منظوم روایی، نمونه‌ی آثار منظوم غیرروایی، نمونه‌ی بازنویسی‌ها و...، تصویرگری، آثار برتر جشنواره‌ها، جشنواره‌های مطبوعات، قصه‌گویی) می‌دانم و خواندن آن رافقط خارج از حوزه‌ی تدریس توصیه می‌کنم.

پی نوشت ها :

- ۱- مطالب این مبحث از دکتر علی اکبر شعاری نژاد، و سازماندهی محتوای آن، از مؤلف است.
- ۲- گرفته از لغت نامه‌ی دهخدا و فرهنگ معارف اسلامی، از سید جعفر سجادی.
- ۳- فرهنگ اصطلاحات ادبی سیماداد، عناصر داستان جمال میر صادقی.
- ۴- فرهنگ معارف اسلامی، سید جعفر سجادی.
- ۵- لغت نامه‌ی دهخدا.

* مدرس مرکز تربیت معلّم زینب کبری (س) بروجرد